

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาของปัญหาและปัญหา

ประเทศไทยในปัจจุบันเป็นประเทศที่กำลังพัฒนาในทุก ๆ ด้าน ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ประชากรจำเป็นต้องมีการพัฒนาให้มีคุณภาพเพื่อเตรียมรับมือกับสถานการณ์และปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากความเปลี่ยนแปลงได้

ประชากรที่มีคุณภาพนั้น จะต้องมีความสมบูรณ์ประการหนึ่งที่สำคัญนั้นคือ การเป็นผู้มีความคิดดี เพราะผู้มีความคิดดีนั้น ย่อมจะประพฤติตนไปในแนวทางที่เหมาะสม ไม่สร้างความเดือดร้อนแก่บ้านเมือง ทั้งยังสามารถช่วยแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 ซึ่งเป็นกฎหมายการศึกษาฉบับแรกที่สอดคล้องกับบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 นั้นคือ มีหลักการศึกษามุ่งเน้นการพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ คุณธรรม จริยธรรม และวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข (คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ , 2543 : 1)

นอกจากนี้ หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 ในช่วงระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น ได้มุ่งเน้นให้ผู้เรียนได้สำรวจความสามารถ ทักษะพื้นฐานในการเรียนรู้และการดำเนินชีวิตให้มีความสมดุล สามารถสร้างเสริมสุขภาพส่วนตนและชุมชน มีความภาคภูมิใจในความเป็นไทย ตลอดจนใช้เป็นพื้นฐานในการประกอบอาชีพหรือศึกษาต่อ การศึกษาจึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาความคิดของบุคคล การจัดการศึกษาในปัจจุบันจึงควรมุ่งเน้นการพัฒนาด้านความคิดให้มากขึ้น

วิชาสังคมศึกษาเป็นกลุ่มการเรียนรู้ที่สำคัญประกอบด้วยหลายแขนงวิชา ซึ่งมีลักษณะเป็นสหวิทยาการ เป็นแขนงวิชาการต่าง ๆ ในสาขาสังคมศาสตร์มาหลอมรวมเข้าด้วยกัน ได้แก่ ศาสนา หน้าที่พลเมือง ประวัติศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ ภูมิศาสตร์ เป็นกลุ่มการศึกษาที่ออกแบบเพื่อส่งเสริมศักยภาพการเป็นพลเมืองดีให้แก่ผู้เรียน โดยมีเป้าหมายของการพัฒนาความเป็นพลเมืองดี รู้จักตัดสินใจได้อย่างถูกต้องเหมาะสม เป็นวิชาที่ทำให้ผู้เรียนสามารถนำเอาความรู้ความเข้าใจ ไปใช้ในการปรับตัวให้เข้ากับสังคมได้อย่างเหมาะสม วิชานี้จึงมีบทบาทในการสร้าง

พลเมืองที่ดีให้แก่สังคม แต่ปัจจุบันนี้ ผู้เรียนให้ความสำคัญกับวิชานี้น้อยลง เนื่องจากการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนของครูส่วนใหญ่ยังใช้การสอนแบบเดิม คือการบรรยาย นักเรียนขาดการค้นคว้าหาเหตุผลและขาดการรู้จักใช้ความคิดของตนเอง (ทิวาวรรณ ภาสุคำ , 2544 : 1) ซึ่งทำให้ผู้เรียนไม่ได้ฝึกคิดและแก้ไขปัญหา ประกอบกับครูยังใช้การสอนที่เน้นความจำมากกว่าการใช้ทักษะกระบวนการ จึงส่งผลให้การจัดการเรียนการสอนสูญเปล่า

ครูในฐานะผู้สอนจึงควรปรับปรุงและพัฒนาการจัดรูปแบบกิจกรรมการเรียนการสอนให้มีความหลากหลายขึ้น เพื่อช่วยให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้ที่มีความหมาย สามารถคิดและแก้ไขปัญหาด้วยตนเองอย่างเหมาะสม การจัดการกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางนั้นจำเป็นต้องมีวิธีสอนที่หลากหลายผสมผสานกัน เนื่องจากไม่มีวิธีการสอนใดที่ดีที่สุดเพียงวิธีเดียว แต่ละวิธีสอนจะมีทั้งข้อดีและข้อจำกัดที่แตกต่างกันออกไป แต่วิธีการสอนที่ดีนั้นควรเป็นวิธีการสอนที่ตอบสนองต่อความต้องการของผู้เรียน ทั้งนี้ ครูผู้สอนต้องคำนึงถึงลักษณะของความแตกต่างระหว่างบุคคลของผู้เรียนด้วย เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนสูงสุดตามศักยภาพของบุคคล ด้วยการใช้หลักการและเหตุผลของการศึกษาที่มุ่งเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ประกอบกับลักษณะของสังคมในยุคของเทคโนโลยีและข้อมูลข่าวสาร การจัดการกระบวนการเรียนการสอนในปัจจุบันจึงเป็นกระบวนการที่เน้นให้ผู้เรียนเป็นผู้สร้างความรู้ด้วยตนเอง ด้วยวิธีการรวบรวมข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ แล้วเลือกสรรข้อมูลที่เกี่ยวข้องและน่าเชื่อถือ ด้วยการใช้หลักการและเหตุผล จากนั้นผู้เรียนต้องรู้จักจัดกระทำข้อมูลที่รวบรวมมา เพื่อนำเสนอสู่การตีความหมายข้อมูลและสรุปผลเป็นองค์ความรู้หรือเสนอเป็นผลสรุปจากการค้นคว้า นอกจากนี้ครูควรจะสอนสิ่งที่มีความสัมพันธ์กับความรู้เดิมที่นักเรียนมีอยู่ ความรู้เดิมนี้อยู่ในโครงสร้างทางปัญญา (Cognitive Structure) เป็นข้อมูลที่สะสมอยู่ในสมองและมีการจัดระบบระเบียบไว้เป็นอย่างดี มีการเชื่อมโยงความรู้เดิมและความรู้ใหม่อย่างมีลำดับขั้น ดังนั้น การเรียนรู้ที่มีความหมายจะเกิดขึ้นเมื่อความรู้ใหม่เชื่อมโยงกับมโนทัศน์ที่อยู่ในโครงสร้างของความรู้เดิมที่มีอยู่ในสมอง การสอนให้นักเรียนคิดเป็นนั้น ครูต้องพัฒนาแผนการจัดการเรียนรู้ของตนโดยเน้นกระบวนการคิด เช่น การสร้างมโนทัศน์ก่อน กล่าวคือ การจะเกิดความสามารถในการคิดได้ จะต้องมิมโนทัศน์เป็นพื้นฐาน เนื่องด้วยการคิดเป็นกระบวนการที่นำเอาความรู้ซึ่งได้มาจากประสบการณ์มาพิจารณาต่อเนื่องกันอย่างรอบคอบ เพื่อแก้ปัญหาทั้งในปัจจุบันและอนาคตได้ ดังนั้น การนำวิธีการสอนที่เน้นการพัฒนาความคิดโดยใช้ผังมโนทัศน์มาใช้กับนักเรียนจึงเป็นวิธีการที่น่าสนใจและสมควรจะนำมาปฏิบัติในการจัดการเรียนการสอนอย่างยิ่ง

การใช้ผังมโนทัศน์ (Concept Mapping) เป็นการนำเทคนิคการสอนที่พัฒนาขึ้นมาเพื่อเน้นให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้ที่มีความหมาย (Meaningful Learning) โดยอาศัยพื้นฐาน

จากทฤษฎีการเรียนรู้ที่มีความหมายของ David P. Ausubel ที่ว่าการเรียนการสอนควรจะทำให้
 นักเรียนเกิดความเข้าใจว่า เพราะเหตุใดและทำอย่างไรความรู้ใหม่จึงจะมีความสัมพันธ์กับสิ่งที่เคย
 เรียนรู้อยู่แล้ว พร้อมทั้งทำให้เกิดความเชื่อมั่นที่จะใช้ความรู้ใหม่ในสภาพแวดล้อมใหม่ด้วย
 (หทัยรัช รัสสุวรรณ, 2539 : 4) ดังตัวอย่างงานวิจัยที่เกี่ยวกับผังมโนทัศน์ เช่น รุ่งนภา ทศภานนท์
 (2544 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาผลของการใช้เทคนิคการจัดผังมโนทัศน์ที่มีต่อผลสัมฤทธิ์ทางการ
 เรียนคณิตศาสตร์และความสามารถในการสร้างแผนผังมโนทัศน์ทางคณิตศาสตร์ของนักเรียนชั้น
 มัธยมศึกษาปีที่ 4 พบว่า นักเรียนที่เรียนโดยใช้เทคนิคการจัดผังมโนทัศน์ในการเรียนมีผลสัมฤทธิ์
 ทางการเรียนคณิตศาสตร์และมีความสามารถในการสร้างแผนผังมโนทัศน์ผ่านเกณฑ์ร้อยละ 50 ที่
 กำหนดไว้ และมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูงกว่านักเรียนที่เรียนแบบปกติอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ
 ที่ระดับ .05 เป็นต้น ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะนำเทคนิคการสอนแบบผังมโนทัศน์ (Concept
 Map) มาใช้ในการวิจัย เพราะเป็นรูปแบบที่มีการนำเสนอข้อมูลที่เป็นมโนทัศน์หรือความคิดรวบ
 ยอดใหญ่ไว้ตรงกลาง และแสดงความสัมพันธ์ระหว่างมโนทัศน์ใหญ่และมโนทัศน์ย่อย ๆ เป็น
 ลำดับขั้นด้วยเส้นเชื่อมโยง

การสอนแบบผังมโนทัศน์เป็นสิ่งที่เป็ประโยชน์และน่าสนใจอย่างยิ่งในการ
 ส่งเสริมให้ผู้เรียนมีผลการเรียนรู้ที่ดี ผู้วิจัยจึงได้แบ่งวิธีสอนแบบผังมโนทัศน์ออกเป็น 3 แบบ
 ได้แก่ 1. การสอนแบบผังมโนทัศน์ร่วมกับการสร้างผังมโนทัศน์เชิงสร้างสรรค์ เป็นการเปิด
 โอกาสให้ผู้เรียนได้ใช้ความสามารถในการขยายขอบเขตทางความคิดจากความคิดเดิมที่มีอยู่ ไปสู่
 ความคิดใหม่ ๆ ที่ไม่เคยมีมาก่อน ในการสร้าง สรรค์ผลงานที่แปลกใหม่ตามความคิดของตนเอง
 2. การสอนแบบผังมโนทัศน์ร่วมกับการตั้งและตอบคำถาม การมีคำถามเป็นการสร้างสถานการณ์
 คล้ายการสอบและการตั้งคำถามมีจุดมุ่งหมาย 2 ประการด้วยกัน คือ ต้องการถามเพื่อรู้ความ
 สนใจและต้องการทราบว่า ผู้เรียนเข้าใจเนื้อหาที่ผ่านมาเพียงใด การใช้คำถามจะทำให้ผู้เรียนจดจำ
 และระลึกความรู้ได้มากขึ้น การใช้คำถามเป็นกลวิธีที่ใช้กันอย่างแพร่หลาย เพราะจุดมุ่งหมายที่
 สำคัญอีกประการหนึ่งในการเรียนนั้นคือให้ผู้เรียนเข้าใจสิ่งที่มีอยู่ในเนื้อหาที่เรียน แต่ในสภาพ
 ความเป็นจริงผู้เรียนไม่สามารถแยกแยะสาระสำคัญจากเนื้อหาออกมาได้ การฝึกตั้งคำถามและตอบ
 คำถามจะทำให้ผู้เรียนเกิดปัญหาในใจที่ต้องการหาคำตอบจากการอ่านหรือบทเรียนนั้น ๆ และเป็น
 กิจกรรมการเรียนการสอนที่ทำให้ผู้เรียนลงมือปฏิบัติจริง ได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนการสอน
 ด้วยความกระตือรือร้นให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเอง 3. การสอนแบบผังมโนทัศน์ร่วมกับการตอบ
 คำถาม ซึ่งถือเป็นความสามารถที่ซ่อนอยู่ในตัวผู้เรียน ครูสามารถใช้คำถามหยั่งความรู้ของผู้เรียน
 ได้ การพัฒนาให้ผู้เรียนสนใจที่จะศึกษาค้นคว้าด้วยตนเองนั้น ถ้าผู้เรียนทำได้ก็จะทำให้รู้สึกว่
 ตนเองมีความสามารถอันนำไปสู่ความสำเร็จและนำไปสู่ความภาคภูมิใจในตนเอง แต่จะมีผู้เรียน

เพียงบางส่วนเท่านั้นที่ประสบความสำเร็จในการเรียน และอีกบางส่วนซึ่งไม่พบความสำเร็จนั้น จะพบแต่ความล้มเหลวตลอดเวลา ส่งผลให้มีความภาคภูมิใจในตนเองน้อยลงซึ่งความภาคภูมิใจนี้เองเป็นสิ่งสำคัญ และมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับความรู้สึกว่าตนเองเป็นที่ยอมรับของสังคมและความต้องการของผู้อื่น มีความสามารถ มีเกียรติ มีคุณค่า ศักดิ์ศรี และมีประโยชน์ต่อสังคม เป็นเสมือนพลังที่ทำให้บุคคลสามารถเผชิญหน้ากับอุปสรรคต่าง ๆ ที่ผ่านเข้ามาด้วยความมั่นใจ ดำรงชีวิตร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ยังปรากฏควบคู่ไปกับความสามารถทางการเรียน เนื่องจากผู้ที่มีความภาคภูมิใจในตนเองสูงมีแนวโน้มที่จะมีความสามารถทางการเรียนสูงกว่าผู้ที่มีความภาคภูมิใจในตนเองต่ำ จึงกล่าวได้ว่า ความรู้สึกภาคภูมิใจในตนเองนี้ นอกจากจะมีความสำคัญในการดำเนินชีวิตในด้านต่าง ๆ แล้ว ยังส่งผลต่อผลการเรียนรู้อีกด้วย

จากการศึกษาเกี่ยวกับลำดับขั้นความต้องการของมนุษย์ตามทฤษฎีของ Maslow ของบุคคลแต่ละช่วงวัยพบว่า บุคคลในช่วงวัยรุ่นจะให้ความสำคัญต่อความต้องการในขั้นนี้สูงกว่าช่วงวัยอื่น อีกทั้งในทางจิตวิทยาพัฒนาการระยะวัยรุ่นยังเป็นวัยที่บุคคลพัฒนาเอกลักษณ์ (Identity) มีการตรวจสอบและประเมินคุณค่าตนเองทางด้านกายภาพ สังคม และอารมณ์ โดยดูได้จากบุคคลที่อยู่ใกล้ชิดและสังคมโดยรวมของบุคคลนั้น ๆ ดังนั้น ในการศึกษาความรู้สึกนี้บุคคลในช่วงวัยนี้จึงมีความสอดคล้องและเหมาะสมกว่าบุคคลในช่วงวัยอื่น ๆ

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาการสอนวิชาสังคมศึกษา โดยใช้วิธีการสอนแบบผังมโนทัศน์ร่วมกับการสร้างผังมโนทัศน์เชิงสร้างสรรค์ การสอนแบบผังมโนทัศน์ร่วมกับการตั้งและตอบคำถาม และการสอนแบบผังมโนทัศน์ร่วมกับการตอบคำถามว่าส่งผลต่อความรู้สึกภาคภูมิใจในตนเองและผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาสังคมศึกษาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 หรือไม่ เพื่อที่จะเป็นแนวทางไปสู่การพัฒนาการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษาให้มีประสิทธิภาพต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาผลของการสอนแบบผังมโนทัศน์ที่มีต่อความภาคภูมิใจในตนเองและผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาสังคมศึกษาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. เพื่อศึกษาว่าการสอนแบบผังมโนทัศน์ร่วมกับการสร้างผังมโนทัศน์เชิงสร้างสรรค์ การสอนแบบผังมโนทัศน์ร่วมกับการตั้งและตอบคำถาม และการสอนแบบผังมโนทัศน์ร่วมกับการตอบคำถาม ส่งผลต่อความภาคภูมิใจในตนเองแตกต่างกันหรือไม่

2. เพื่อศึกษาว่าการสอนแบบผังมโนทัศน์ร่วมกับการสร้างผังมโนทัศน์เชิงสร้างสรรค์ การสอนแบบผังมโนทัศน์ร่วมกับการตั้งและตอบคำถาม และการสอนแบบผังมโนทัศน์ร่วมกับการตอบคำถาม ส่งผลต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาสังคมศึกษาแตกต่างกันหรือไม่

สมมติฐานการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ตั้งสมมติฐานดังนี้

1. การสอนแบบผังมโนทัศน์ร่วมกับการสร้างผังมโนทัศน์เชิงสร้างสรรค์ การสอนแบบผังมโนทัศน์ร่วมกับการตั้งและตอบคำถาม และการสอนแบบผังมโนทัศน์ร่วมกับการตอบคำถาม ส่งผลต่อความภาคภูมิใจในตนเองแตกต่างกัน
2. การสอนแบบผังมโนทัศน์ร่วมกับการสร้างผังมโนทัศน์เชิงสร้างสรรค์ การสอนแบบผังมโนทัศน์ร่วมกับการตั้งและตอบคำถาม และการสอนแบบผังมโนทัศน์ร่วมกับการตอบคำถาม ส่งผลต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาสังคมศึกษาแตกต่างกัน

ความสำคัญและประโยชน์ของการวิจัย

1. ทำให้ทราบว่าการสอนแบบผังมโนทัศน์ร่วมกับการสร้างผังมโนทัศน์เชิงสร้างสรรค์ การสอนแบบผังมโนทัศน์ร่วมกับการตั้งและตอบคำถาม และการสอนแบบผังมโนทัศน์ร่วมกับการตอบคำถาม ส่งผลต่อความภาคภูมิใจในตนเองและผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาสังคมศึกษาแตกต่างกันหรือไม่
2. เพื่อเป็นแนวทางให้ครูและผู้ที่เกี่ยวข้องได้พัฒนาการคุณภาพการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษาให้มีความเหมาะสม
3. เพื่อเป็นแนวทางสำหรับผู้เรียนในการพัฒนาความรู้สึภาคภูมิใจในตนเองไปประยุกต์ใช้ในการดำรงชีวิตในสังคมต่อไป
4. เพื่อเป็นแนวทางสำหรับผู้สนใจในการค้นคว้าวิจัยเพิ่มเติมต่อไป

ขอบเขตของการวิจัย

1. กลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2548

ของโรงเรียนเชียรใหญ่ อ.เชียรใหญ่ จ.นครศรีธรรมราช สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา
นครศรีธรรมราช เขต 3 จังหวัดนครศรีธรรมราช จำนวน 90 คน

2. ตัวแปรที่ศึกษา

2.1. ตัวแปรอิสระ (Independent Variable) ได้แก่ การสอนแบบผังมโนทัศน์
แปรค่าออกเป็น 3 ระดับ ได้แก่

2.1.1. การสอนแบบผังมโนทัศน์ร่วมกับการสร้างผังมโนทัศน์เชิงสร้างสรรค์

2.1.2. การสอนแบบผังมโนทัศน์ร่วมกับการตั้งและตอบคำถาม

2.1.3. การสอนแบบผังมโนทัศน์ร่วมกับการตอบคำถาม

2.2. ตัวแปรตาม (Dependent Variables) มี 2 ตัวแปร ได้แก่

2.2.1. ความภาคภูมิใจในตนเอง

2.2.2. ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาสังคมศึกษา

3. เนื้อหาวิชาที่ใช้

- เนื้อหาที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ เนื้อหาวิชาสังคมศึกษา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2
เรื่อง 1. เรารักประชาธิปไตย 2. พลเมืองดีในสังคมประชาธิปไตย 3. คุณธรรมที่ส่งเสริมความเป็น
พลเมืองดีตามวิถีประชาธิปไตย 4. สิทธิ เสรีภาพ และหน้าที่พลเมืองดีในสังคมประชาธิปไตย
5. กฎหมายที่ควรรู้ 6.ระบอบการเมืองการปกครองของไทย 7. ภูมิปัญญาท้องถิ่น

นิยามศัพท์เฉพาะ

1. ผังมโนทัศน์ คือ ผังมโนทัศน์ชนิดปลายเปิด (Open Grouping) ซึ่งหมายถึง
แผนภาพแสดงความสัมพันธ์ระหว่างมโนทัศน์อย่างมีลำดับขั้นตอนจากมโนทัศน์ที่กว้างและ
ลดหลั่นลงมาเป็นมโนทัศน์ย่อย ๆ โดยมีคำหรือข้อความเชื่อมโยงกัน ทำให้แผนภาพนั้นมีความ
หมาย มีความสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบ ซึ่งส่งผลให้เกิดการเรียนรู้ที่มีความหมาย

2. การสอนแบบผังมโนทัศน์ร่วมกับการสร้างผังมโนทัศน์เชิงสร้างสรรค์
หมายถึง การจัดการเรียนการสอนโดยเริ่มจากการสร้างผังมโนทัศน์เพื่อนำเสนอบทเรียน ใช้ผัง
มโนทัศน์ในการอภิปรายร่วมกับนักเรียน เปิดโอกาสให้นักเรียนแลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกัน
ตามขั้นตอนในใบกิจกรรม และให้นักเรียนสรุปประเด็นจากบทเรียนโดยการวิเคราะห์ห่มโนทัศน์

จากเรื่องที่เรียนแล้วมาสร้างเป็นผังมโนทัศน์ พร้อมทั้งมีการตกแต่งผังมโนทัศน์อย่างสร้างสรรค์ตามจินตนาการของผู้เรียนเอง

3. การสอนแบบผังมโนทัศน์แบบร่วมกับการตั้งและตอบคำถาม หมายถึง การจัดการเรียนการสอนโดยเริ่มจากการสร้างผังมโนทัศน์เพื่อนำเสนอบทเรียน ใช้ผังมโนทัศน์ในการอภิปรายร่วมกับนักเรียน เปิดโอกาสให้นักเรียนแลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกันตามขั้นตอนในใบกิจกรรม และให้นักเรียนสรุปประเด็นจากบทเรียนโดยการตั้งและตอบคำถามด้วยตนเอง

4. การสอนแบบผังมโนทัศน์แบบร่วมกับการตอบคำถาม หมายถึง การจัดการเรียนการสอนโดยเริ่มจากการสร้างผังมโนทัศน์เพื่อนำเสนอบทเรียน ใช้ผังมโนทัศน์ในการอภิปรายร่วมกับนักเรียน เปิดโอกาสให้นักเรียนแลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกันตามขั้นตอนในใบกิจกรรม และให้นักเรียนสรุปประเด็นจากบทเรียนโดยการตอบคำถามของครู

5. ความภาคภูมิใจในตนเอง หมายถึง ความรู้สึกที่ผู้เรียนเห็นคุณค่า พึงพอใจในตนเองเกี่ยวกับด้านค่านิยมผลสัมฤทธิ์ ได้แก่ การได้รับความสำเร็จ ความเป็นผู้นำ การพึ่งตนเอง การเป็นนักเรียนที่ดี ความคิดสร้างสรรค์ ความรับผิดชอบในผลงาน ความสามารถในการเรียน ด้านการปรับตัวเกี่ยวกับอารมณ์ ได้แก่ ความวิตกกังวลต่ำ มองโลกในแง่ดี ร่าเริงแจ่มใส การมีอารมณ์ขัน พฤติกรรมกล้าแสดงออก ความเชื่อมั่นในตนเอง ความสามารถในการตัดสินใจ และด้านการปรับตัวทางสังคม ได้แก่ ความยุติธรรม ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การยอมรับจากสังคม ความต้องการที่จะให้เพื่อน ๆ ชอบ การเสียสละเพื่อส่วนรวม ความสามารถทำให้ผู้อื่นรัก ความประสงค์จะให้ผู้อื่นยอมรับตน ซึ่งวัดได้จากแบบวัดความภาคภูมิใจในตนเอง

6. ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาสังคมศึกษา หมายถึง ความสามารถในการเรียนวิชาสังคมศึกษาของแต่ละบุคคล ซึ่งวัดได้จากแบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาสังคมศึกษา ซึ่งผู้วิจัยได้สร้างขึ้นตามจุดประสงค์การเรียนรู้ ซึ่งวัดความสามารถด้านต่าง ๆ ดังนี้

6.1 ด้านความรู้-ความจำ หมายถึง ความสามารถในการระลึกถึงสิ่งที่เคยเรียนรู้มาแล้วในวิชาสังคมศึกษา

6.2 ด้านความเข้าใจ หมายถึง ความสามารถในการอธิบาย ตีความ ขยายความ ให้เหตุผลจากความรู้ที่เรียนไปแล้ว

6.3 ด้านการนำไปใช้ หมายถึง ความสามารถในการนำความรู้และวิธีการต่าง ๆ ที่ได้เรียน นำไปใช้ในสถานการณ์ใหม่ที่แตกต่างไปจากเดิม เช่น การนำไปใช้ใน ชีวิตประจำวัน